

Kulturmiljöanalys av f.d badrestaurangen Badis

Fjällbacka, Tanums kommun, Västra Götalands län

Cecilia Wingård

Kulturlandskapet rapporter 2016:3

Kulturmiljöanalys av f.d badrestaurangen Badis

Fjällbacka, Tanums kommun, Västra Götalands län

Cecilia Wingård

Administrativa uppgifter

Fastighet: Fjällbacka 136:2, 136:3 m.fl. Tanums kommun, Västra Götalands län.

Uppdragsgivare: Tanums kommun och PRO Natura.

Fältarbetstid: 2016-05-16

Projektnummer: 1609-3

Projektansvarig: Annika Östlund

Fältansvarig: Cecilia Wingård

För personalens meriter hänvisas till Kulturlandskapets hemsida.

Arkiv: Kulturlandskapet

Kulturmiljöanalys av f.d badrestaurangen Badis Fjällbacka, Tanums kommun, Västra Götalands län

Kulturlandskapet rapporter 2016:3

© Kulturlandskapet 2016

Författare: Cecilia Wingård

Foton: Där fotograf ej anges är bilder tagna av fältpersonalen.

Omslagsbild framsida: Området för den nya detaljplanen. Från vänster: F.d Richters konserverfabrik, Bostadshus

Fjällbacka 136:1, f.d badrestaurangen Badis och där nedanför Stora kajen.

Bild baksida: Fjällbackas hamn samt bebyggelseområdet Backen med Badis, kyrkan och Vetteberget som landmärken

Orienteringskarta: Framställd av Kulturlandskapet med data från Lantmäteriet, FMIS samt Länsstyrelsen i Västra Götaland

Redigering och layout: Cecilia Wingård

Webpublikation

Sökord: Badis, badrestaurang, riksintresse, fiskeläge, Fjällbacka

Kulturlandskapet

Ekelidsvägen 5

457 40 FJÄLLBACKA

www.kulturland.se

kontakt@kulturland.se

Innehåll

Sammanfattning	6
Bakgrund och syfte	7
Tidigare undersökningar	8
Metod	8
Analys	8
<i>Describe: Vad berättar dagens landskap och miljö om områdets ursprung, utveckling och karaktär?</i>	8
<i>Interpret: Varför har vissa element och karaktärsdrag haft speciell betydelse i samhället?</i>	10
<i>Valuate: Vilka delar och karaktärsdrag har speciellt värde, kan de utvecklas och var går gränserna för vad de tål?</i>	11
<i>Påtaglig skada</i>	13
<i>Tålighet och sårbarhet</i>	13
<i>Enable: Hur kan områdets utpekade historiska karaktärsdrag och resurser förvaltas och utvecklas?</i>	14
<i>Utformning av ny byggnad</i>	15
Källor	17
Bilagor	
Tid- och rumsmatris	
Matris: Vilka spår återstår?	

Sammanfattning

Kulturlandskapet har fått i uppdrag av Tanums kommun och konsultfirman Pro Natura att göra en kulturmiljöanalys av den f.d badrestaurangen Badis i Fjällbacka, Tanums kommun. Detta som underlag till MKB i anknytning till en ny detaljplan. Detaljplaneområdet utgörs av de norra delarna av Fjällbacka hamn och inbegriper förutom Badis även Stora Kajen, Richters f.d. konserverfabrik, ett äldre bostadshus samt Fjällbacka avloppsreningsverk. Analysen har utförts under maj 2016 av Cecilia Wingård, bebyggelseantikvarie, och metoden DIVE har använts.

Exploateringen rör främst den f.d. badrestaurangen Badis. Då delar av Fjällbacka utgörs av Riksintresse för Kulturmiljövård måste den föreslagna utvecklingen av området avvägas mot de bevarandevärden som finns på platsen för att se om det finns risk för påtaglig skada på riksintresset. Uttrycket för riksintresset berör främst fiskelägesbebyggelsen samt kyrkan, men badortsnäringen - tillsammans med fiske, handel, frakt och till viss del stenindustri - även den spelat en viktig roll för Fjällbackas utveckling och badortsverksamheten nämns även i riksintressets motivering. Planområdet ingår även i riksintresse för *Obrutna kusten* och omfattas av *Landskapsbildskydd* för Fjällbacka skärgård.

Som en del av badortsarvet kan Badis ses som en viktig symbol för det svenska folkhemmets hälsoideal från 1930-talet och framåt, med generös semester åt alla. Badis är dessutom en av de ovanligt många arkitektritade byggnaderna från 1920- och 1930-talen i samhället. Byggnaden inverkar också på samhällets siluett från havet vilket påverkar landskapsbilden.

Antikvariskt sett borde Badis renoveras och brukas med liknande verksamhet som tidigare, men ett flertal faktorer försvårar ett sådant scenario. Alternativen anses, utifrån besiktningar, vara att riva byggnaden och (1) antingen ersätta den med en utsiktsplats, eventuellt med café och uteservering, eller att (2) ersätta den med ny byggnad med verksamhet som inkluderar samhällsmedborgarna - för att inte exkludera dem från kulturmiljön - t. ex. konferenslokaler, spa, vandrarhem, galleri, butiker, café. Oavsett vilket av ovanstående alternativ som realiserar bör kulturmiljön berikas och kompenseras med någon form av kommunikativa åtgärder, såsom informationsskyltar, konstverk som gestaltar tidigare verksamhet, använda namn med anknytning till platsen etc. Den nya verksamheten skulle då förstärka syftet med den nya detaljplanen i området, vilket är att möjliggöra en utveckling till ett nytt besöksmål i samhället med en huvudsaklig inriktning mot handel, havsanknuten verksamhet och turism.

Då sårbarheten är stor i fiskelägesbebyggelsen är det mycket viktigt att en eventuell ny byggnad inte dominerar i högre grad än vad befintlig gör. Förslaget som föreligger följer siluett, byggnadshöjd och även den tidstypiska fasadformen på det befintliga Badis, men utökar däremot volymen neråt slutningen. Rekommendationerna för att en nybyggnation inte ska utgöra påtaglig skada på riksintresset är att ha en avvikande och mörkare kulör på byggnadens nedre del samt - för att ytterligare minska uppfattningen av byggnadens volym - välja en bruten vit på resterande delar av fasaden.

Om riksintressebeskrivningen tolkas snävt och endast *uttrycket* beaktas kan tolkningen göras att en rivning av Badis och förändrad markanvändning *inte* utgör påtaglig skada på riksintresset. Om det däremot betraktas som ett misstag att badortsverksamheten inte ingår i uttrycket utan enbart i *motiveringen*, eller om beskrivningen beaktas i sin helhet, bedöms en rivning av Badis och förändrad markanvändning *utgöra påtaglig skada* på riksintresset. Det slutgiltiga avgörandet görs av Länsstyrelsen. Vid en eventuell rivning av Badis bör en komplett kulturhistorisk dokumentation utföras och - om inte äldre ritningar finns - även en uppmätning av byggnaden.

Bakgrund och syfte

Kulturlandskapet har fått i uppdrag av Tanums kommun att göra en kulturmiljöanalys av f.d. badrestaurangen Badis i Fjällbacka. Detta som underlag till MKB i anknytning till en ny detaljplan enligt karta, *illustration 1*. Planområdet utgörs av området runt Stora Kajen, Richters f.d. konservfabrik, den f.d. restaurangen Badis samt Fjällbacka avloppsreningsverk. Strax norr om Badis ligger även ett bostadshus. Syftet med detaljplanen är att möjliggöra en utveckling av området till ett nytt besöksmål med en huvudsaklig inriktning mot handel, havsanknuten verksamhet och turism.

Stora delar av Fjällbacka utgörs av *Riksintresse för Kulturmiljövård* och den föreslagna utvecklingen av området ska därför avvägas mot de bevarandevärden som finns på platsen. Planområdet ingår även i riksintresse för Obrutna kusten och omfattas av Landskapsbildskydd för Fjällbacka skärgård. I riksintressebeskrivningen för Fjällbacka [O 48] (Kville sn) anges följande:

Motivering:

Fiskeläge med bebyggelseklunga främst från 1800-ta-

let, i skyddat läge, som omges av glesare bostads- och strandbebyggelse, präglad av en för norra Bohuslän karaktäristisk utveckling där kustfisket under 1800-talet kom att kombineras med fraktfart, fiskbehandling och badortsverksamhet.

Uttryck för riksintresset:

Under Vetteberget bebyggelseklunga från 1800-talet som omges av glesare bostadsbebyggelse, bodar och magasin uppförda efter branden 1928. Kyrka i huggen granit från 1892 ritad av A Petersson.¹

I samband med detaljplan utreds en eventuell exploatering av fastigheterna Fjällbacka 136:2 och 136:3. Då en exploatering föreligger är det främst de fastigheter den berör som är föremål för utredningen, men då exploateringen kommer att påverka även närliggande bebyggelse och landskapsbilden utifrån havet kommer därför även kulturmiljön runtomkring att analyseras. Enligt beställarens önskemål kommer även att undersökas om gällande förslag på exploatering är förenligt med kulturmiljön både vad gäller volym/utseende/ändamål och om förslaget kan orsaka påtaglig skada på riksintresse för kulturmiljövård.

Illustration 1. Området för den nya detaljplanen. Källa: Planprogram - detaljplan för del av Fjällbacka 163:1 m fl. Kajen Norra Hamngatan Fjällbacka.

¹ Riksantikvarieämbetet: Riksintressen för kulturmiljövården – Västra Götalands län (O)

Tidigare undersökningar

Vad gäller Fjällbacka samhälle som helhet så har det tidigare gjorts diverse undersökningar och dokumentationer. Fjällbacka har pekats ut i kommunens Kulturminnesvårdsprogram från 1984². Länsstyrelsen i Västra Götaland och Bohusläns museum genomförde år 2006 projekt Kungsörn i samhället. Det innebar att man mätte förändringar med hjälp av statistik i den bebyggda miljön.³ I samband med Kustbebyggelseprojektet (2010) gjordes en DIVE-analys över Fjällbacka samhälle⁴. Bohusläns museum utförde en bebyggelseinventering i Fjällbacka 1990-91⁵. På uppdrag av Tanums kommun utfördes år 2011 en uppdatering och utvidgning av denna bebyggelseinventering⁶. Detaljplaneområdet utgör norra delen av området Backen och i inventeringarna togs fasta på värden som bör bevaras.

DIVE-analysen och bebyggelseinventeringarna ligger till grund för den föreliggande analysen.

Metod

Utifrån Riksantikvarieämbetets direktiv har metoden DIVE delvis använts i denna analys. Metoden baseras på fyra grundläggande frågor som successivt ska besvaras:

Describe: Vad berättar dagens landskap och miljö om områdets ursprung, utveckling och karaktär? En allmän men kortfattad redogörelse av Fjällbackas historia med tonvikt på detaljplaneområdet görs här.

Interpret: Varför har vissa element och karaktärsdrag haft speciell betydelse i samhället? Vilka faktorer har påverkat samhällets utveckling?

Valuete: Vilka delar och karaktärsdrag har speciellt värde, kan de utvecklas och var går gränserna för vad de tål? Hur har området värderats i de undersökningar som gjorts?

Enable: Hur kan områdets utpekade historiska karaktärsdrag och resurser förvaltas och utvecklas? Diskussionen ställs sedan mot den planerade exploateringen.

Som komplement till ovanstående frågeställ-

ningar har väsentliga processer i samhället från riksnivå ner till lokalnivå ställts upp i en matris, se bilaga. Materialet har hämtats från Kustbebyggelseprojektets DIVE-analys. I föreliggande analys har dock ytterligare en kolumn lagts till för det aktuella planområdet. Till detta har även gjorts en uppställning över vad som återstår från tidigare epoker i planområdet och hur dessa spår av kulturhistorien kan förstöras. Slutligen ställs exploatörens gällande förslag på exploatering mot kulturmiljön vad gäller volym/utseende/ändamål, och om exploateringen kan skada riksintresset eller påverka det negativt.

Analys

Describe: Vad berättar dagens landskap och miljö om områdets ursprung, utveckling och karaktär?

Fjällbacka är, i sina äldre delar, mycket välbevarat vad gäller gatunät, bebyggelsemönster, bodar och magasin och ger fortfarande en god bild av hur ett samhälle, dominerat av maritima näringar, har växt fram. Fjällbackas historia domineras av fiske, handel och frakt men har även påverkats av badortsverksamhet samt i vissa delar av stenindustrin. Sillperioderna har, liksom utmed hela västkusten, påverkat framväxten genom att locka människor till kusten för att finna sin utkomst. Sillfisket gav binärningar i form av trankokerier under 1600- och 1700-talen och under 1800- och 1900-talen konserverfabriker, så även i Fjällbacka.

Genom landskapets skönhet började orterna utmed Bohuskusten under 1800-talet att även attrahera andra samhällsklasser, i första hand från de bemedlade befolkningsskikten. Mellan sillperioderna satsade därför Fjällbackaborna på att locka till sig badgäster för att på så sätt få ytterligare en chans till utkomst. Exempelen på turismverksamhet och att man var mån om sina badgäster i Fjällbacka är många. Redan 1832-33 byggdes och startades Stora Hotellet vid Galärbacken av mamsell Charlotta Hanqvist⁷. I mitten av 1800-talet kom det första kallbadhuset på Fiskholmen, nuvarande Badholmen. På 1890-talet ska det även ha funnits kallbadhus med basäng vid Planarne, det vill säga vid kajen i detaljplaneområdet. Under 1800-talets senare del kunde badgäster under sommarmånaderna hyra in sig i flera av de privata husen. Det är

2 Tanums kommun 1984

3 Projekt Kungsörn – Fjällbacka Länsstyrelsen Västra Götaland, Bohusläns museum 2006

4 Kustbebyggelseprojektet Fjällbacka, Länsstyrelsen 2011

5 Bohusläns museum 1990-91

6 Wingård 2011

7 Rudberg 2012, sid 470ff

Illustration 2. Äldre traditionella bostadshus utmed Norra hamngatan med gavlarna mot vattnet. Vetteberget i bakgrunden.

under denna tid som merparten av den bebyggelse vi ser i Fjällbacka idag kom till. Karaktären på husen fick då också genom lövsågerier en viss anknytning till de ideal som rådde för de rena badorterna.⁸ Under början av 1900-talet uppfördes både varmbadhus, tennisplan och strandpaviljong. Det anordnades seglingsturer, utflykter och bryggdansen. Badhusförening bildades och denna anordnade bland annat Badortens dag och midsommarfirande. Gröna Lids pensionat uppfördes 1926 och Fjällbacka Havsbadshus, det vill säga Badis, uppfördes 1938.⁹ Området söder om detaljplaneområdet, som benämns Backen, har ett typiskt kustsamhälles utseende där husen trängs på den obrukbara mark som sträcker sig ner mot havet, och de smala gatorna, för smala för att användas för biltrafik, vindlar sig mellan husen.

De första husen byggdes utmed dagens Norra Hamngatan i slutet av 1700-talet och området fylldes därefter på uppåt. Det byggdes då även ladugårdar mellan bostadshusen. Det är inte många hus kvar sedan 1700-talet (ett välbevarat

hus är det sk Basehuset - Fjällbacka 163:45, Norra Hamngatan 1A) men huslägena är många gånger desamma vilket ger bebyggelsen en kontinuitet bakåt i tiden. Dock har gatubilden utmed Norra Hamngatan förändrats något p g a att rivningar och breddning av vägen glesat ut husraderna, illustration 2 och 3.

Majoriteten av husen vänder traditionellt gavlarna mot havet, men flera yngre hus har långsidan vänd mot havet och där är ofta byggt frontespiser och balkonger. Husen har små eller obefintliga trädgårdar, ofta terrasserade med hjälp av stenmurar.¹⁰

Anmärkningsvärt för Fjällbacka är att tillsammans med den äldre 1800-talsbyggnationen så finns det flera arkitektritade byggnader som utmärker sig men samsas med den äldre bebyggelsen. Dels är det de nationalromantiska husen med valmat tak som ritades av Uddevallabon Arthur Brattberg på 1920-talet, t. ex. Varmbadhuset på Badholmen, f.d. läkarvillan och läkarmottagningen på Carlsgatan. Dels är det funktionsbyggnader som ritades på 1930-talet av Fjällbackaättlingen Svante Paulsson, t. ex. "Badis",

⁸ Wingård 2011, sid 16

⁹ Rudberg 2012, sid 470ff

¹⁰ Wingård 2011, sid 23

Illustration 3. Norra hamngatan under tidigt 1900-tal. Stora hotellet till höger i bild. Huset i mitten av bilden fick senare under 1900-talet ge vika för att ge plats för biltrafiken. Källa: Kville Hembygdsarkiv

Illustration 4. Richters konserverfabrik där tunnorna ligger uppradade i väntan på transport. Årtal okänt. Källa: Kville Hembygdsarkiv

fd posthuset och ålderdomshemmet Åldersro. Flera av ovanstående byggnader utgör viktiga beståndsdelar i det visuella intrycket av samhället.

Utmed stranden och Norra Hamngatan ligger sjöbodarna och även äldre magasin samt enstaka bostadshus. Längre norrut, inom området för den aktuella detaljplanen, ligger den stora kajen som idag inte kan användas på grund av att den inte längre har tillräcklig bärkraft. Kajen stod färdig 1958 för utskeppning av silltunnor, timmer m.m., men den har också varit en plats för bryggdansen, konserter och andra sociala sammankomster. Bredvid kajen ligger f.d. Richters konserverfabrik som var en filial till fabriken i Lysekil. Konserverfabriken startade 1946 i en f.d. trävaruaffär. År 1966 brann den äldre träbyggnaden ner och året efter byggdes den befintliga byggnaden upp med en stomme av stålkonstruktion.¹¹ illustration 4. Efter att konserverfabriken lade ner 1979 har diverse verksamheter avlöst varandra i byggnaden. Sedan några år inrymmer den så vitt skilda verksamheter som hotell och restaurang, båtkaPELLstillverkning, kajakförsäljning/uthyrning, kontor och kräftförsäljning.

Ovanför kajen på bergsslutningen ligger f.d. Fjällbacka Havsbadrestaurang "Badis", illustration 5. Badis är, tillsammans med kyrkan och Vetteberget, ett landmärke som ramar in och håller samman bostadsbebyggelsen. Byggnaden ska enligt uppgift vara ritad av Svante Paulsson¹².

Beställaren av bygget var enligt en tidningsartikel från 1938 en fru Thorborg Ek från Göteborg¹³. Enligt samma artikel fylldes ett behov av ytterligare restauranger under sommarmånaderna i och med bygget. Byggnaden uppfördes på mindre än sex månader i resvirke och den fick de funktionalistiska badrestaurangernas typiska prägel med ett absidformat mittparti, ospröjsade fönster och flacka tak. Stödmurar murades åt väster för att bära upp och möjliggöra byggnadens storlek.¹⁴ Under resten av 1900-talet har restaurangen varit verksam även om den har varierat något från fin havsbadrestaurang till nattklubb. År 1998 renoverades Badis till sitt ursprungliga utseende och kallades därefter för "Nya Badis". Verksamheten lades ner 2006, bland annat på grund av närliggande avloppsreningsverk men också på grund av att festligheterna blev störande moment för de närboende.¹⁵

Interpret: Varför har vissa element och karaktärsdrag haft speciell betydelse i samhället?

Läsbarheten i en miljö är viktig för att miljön ska kunna vara en källa till kunskap om den historiska utvecklingen. Med läsbarhet menas: *möjligheterna att förstå och uppleva ett områdes kulturhistoriska sammanhang såsom det kommer till uttryck i landskapet*. Med bevarad läsbarhet och kunskap om denna kan framtida generationer ställa nya

11 Fjällbackabladet nr 5, 1958, sid 3

12 Kuriren 1938-06-13

13 Kuriren 1938-06-13

14 Wingård 2011, sid 104

15 www.jornmark.se 2016-05 20

frågor och göra nya tolkningar av historien.¹⁶ Därför bör man vara försiktig när man gör förändringar i miljöer som redan bedömts vara kulturhistoriskt värdefulla. Även små förändringar kan till slut på grund av mängden förändringar göra stor skada.

Fjällbackas främsta kännetecken och det som också är uttryck för riksintresset är 1800-talets och 1900-talets täta fiskelägesbebyggelse. Anledningen till att det ser ut som det gör finner man i att fisket på västkusten var fritt och inte beroende av att man ägde jord. Därför drogs stora mängder människor till kusten och strandsittarna trängde ihop sig på den obrukbara mark som fanns att tillgå, det vill säga bergen och stränderna. I Fjällbacka gav bergen ett skyddande läge för bosättning.¹⁷ Närheten till det salta havet har varit förutsättning såväl för fisket, fraktfarten, handeln och den tidiga stenindustrin såväl som för turismnäringen.

Fjällbacka lockade först och främst bättre bemedlade badgäster, men under 1930-talet kom även den större allmänheten genom att den nya

semesterlagen möjliggjorde en utökande turismnäring, som i sin tur gav underlag för att satsa på byggnader och verksamheter som lockade ytterligare besökare.

Valuate: Vilka delar och karaktärsdrag har speciellt värde, kan de utvecklas och var går gränserna för vad de tål?

"Fjällbackas identitet och värde som besöksmål vilar till stor del i den genuina välbevarade kulturmiljöbebyggelsen samt dess intima relation till havet med sjöbodar och bryggor. Kulturmiljöbebyggelsen, Kungsklyftan, Vetteberget med sin utsikt, Ingrid Bergmans Torg, gästhamnen, Badholmen samt närheten till skärgården i kombination med utbudet av butiker/restauranger utgör viktiga faktorer av stort värde som varumärken för både Fjällbacka som ort och för kommunen. Närheten mellan dessa målpunkter utgör i sig en kvalitet som är smått unik för Fjällbacka."¹⁸

Fjällbacka har pekats ut i kommunens Kulturminnesvårdsprogram från 1984. Där ges rekommendationerna att den äldre bebyg-

Illustration 5. Badis samt träbryggan nedanför med lövad dansbana, 1940-50-tal. Källa: Bohusläns museum via www.digitalmuseum.se

16 Riksantikvarieämbetet 2009, sid 20

17 Wingård 2011, sid 14

18 Tanums kommun 2004 - Planskiss Fjällbacka hamnområde

Illustration 6. Badis från söder. Bakom träden ansas det absidformade mittpartiet.

gelsen bör underhållas så att dess karaktär bevaras. Detsamma gäller bodar, bryggor och trädgårdstäppor. Det äldre gatunätet bör hållas intakt. Vid eventuell nytillkommen bebyggelse bör denna anpassas till den äldre bebyggelsen vad gäller såväl färg som form och den bör placeras in i samhället på ett sätt som överensstämmer med förhållandena som gäller¹⁹.

Vid bebyggelseinventeringen 2011 formulerades följande värden i området Backen: Bebyggelsemönstret, kullerstensgatorna, trappor, gränder och murar från 1860-1910, den tidstypiska bebyggelsen som finns bevarad, industrikaraktären utmed stora kajen och Richters, havsanknuten verksamhet utmed vattnet och bostadshus på andra sidan hamngatan (med undantag av befintliga bostadshus), magasinerna mellan torget och Norra Hamngatan. Motiveringen till detta var att tillsammans med torget och Norra hamngatan har Backen ett välbevarat bebyggelsemönster och välbevarad gatustruktur, vilket bidrar till att tydliggöra Fjällbacka samhälles framväxt.²⁰

Fjällbacka utgör riksintresse för kulturmiljö

¹⁹ Tanums kommun 1984, sid 228

²⁰ Wingård 2011, sid 24

och detta bör tas hänsyn till vid förändringar av befintliga byggnader och miljö. Riksintressestatusen innebär att de riksintressanta kulturhistoriska perspektiven eller uttrycken fortsatt ska präglade platsen. Enligt andra stycket i Miljöbalken kap 3 6§ (1998:808) ska områden som är av riksintresse för kulturmiljövården (liksom för naturvården och friluftslivet) skyddas mot påtaglig skada. Enligt Miljöbalkens kap 2 ställs krav på hänsyn, kunskap och försiktighet i samband med verksamheter och åtgärder som i liten eller måttlig omfattning riskerar att skada värdefulla kulturmiljöer. Dessa krav ställs till alla, såväl privatpersoner, markägare som företag och myndigheter.²¹ Det som måste skyddas enligt riksintresset är bebyggelseklungan i skyddat läge under Vetteberget från 1800-talet med omgivande gles bebyggelse, bodar och magasin efter branden 1928 samt kyrkan från 1892. Badortsverksamheten är med i motiveringen för riksintresset men är inte med som uttryck. Badis utgör därmed i sig inte ett uttryck för riksintresset även om det kan argumenteras för att det borde göra det.

Hur man ser på kulturhistoriska värden för-

²¹ Svensk författningssamling 1998 kap 2

ändras över tid. Det säger sig självt då man har svårt att se det som ligger närmast i tid som intressant. När man fått distans och de äldre miljöerna börjar bli sällsynta höjs värdet. Med andra ord så kommer (en del av) det vi gör idag få kulturhistoriskt värde imorgon. När beskrivningen av riksintresset gjordes var det främst 1800-talets bebyggelse som var intressant och värdefullt. Den modernare bebyggelsen var i nuet och ansågs inte ha någon betydelse för framtiden. Så även Badis och Richters. I den fördjupade översiktsplanen från 2004 nämns att det: *”Utöver kulturmiljöbebyggelsen som helhet finns några enskilda byggnader som utgör viktiga landmärken för Fjällbacka genom att de är väl exponerade och välkända . Bland dessa kan nämnas kyrkan, bebyggelsen vid Stora Hotellet/Galärbacken, restaurang Badis och den gamla konservfabriken Richters.”* Men de två sistnämnda anses kunna ersättas eftersom de är modernare byggnader.

Badortsverksamheten har bidragit en stor del till Fjällbackas utveckling och många karakteristiska byggnader har tillkommit på grund av badgästerna, t. ex. strandpaviljongen (idag privatbostad), husen på Badholmen (Arthur Brattberg), Stora Hotellet, diverse pensionat (ej längre aktiva) och inte minst Badis. Badis tillkom dessutom i en tid när semester började bli en möjlighet och en angelägenhet för en allt större del av befolkning utifrån svenska folkhemmets hälsoideal, vilket gör det till en viktig symbol. Hade riksintressebeskrivningen uppdaterats idag så hade den med andra ord sett annorlunda ut.

Påtaglig skada

Länsstyrelsen är tillsynsmyndighet och har den slutgiltiga rätten att bedöma om påtaglig skada på riksintresset kommer att ske eller inte. I denna analys kan det bara diskuteras och läggas fram förslag och rekommendationer.

Påtaglig skada kan uppstå om:

- en åtgärd mer än obetydligt skadar något eller några av de värden som utgör grunden för riksintresset
- den negativa inverkan blir så stor att området i något avseende förlorar sitt värde som riksintresse.²²

Avgörande för bedömningen är *i hur hög grad*

22 Riksantikvarieämbetet 2014, sid 53

*platsen fortsatt kommer att karaktäriseras av eller kunna återspegla det riksintressanta kulturhistoriska sammanhang som ligger till grund för utpekandet*²³.

Frågor man bör ställa är då: Vad händer när en byggnad försvinner och något nytt tillkommer? Påverkas läsbarheten av en miljö? Är skadan visuell eller funktionell? Påverkas siktlinjer, skala, sammanhang, rumsligheter, rörelsestråk, kommunikationsleder? Påverkas tillgängligheten till miljön? Skapas barriärer, eller svårigheter att besöka platsen?

Då Badis är ett av de landmärken som bildar kulissen mot havet påverkas landskapsbilden som i sin helhet är under skydd. I Landskapskonventionen definieras landskap som ett område sådant som det uppfattas av människor och vars karaktär är resultatet av påverkan av och samspel mellan naturliga och/eller mänskliga faktorer. Här förklaras också att med *landskapsskydd avses åtgärder för att bevara och upprätthålla ett landskaps viktiga eller utmärkande karaktärsdrag när det är berättigat på grund av dess natur- och kulturmiljövärde som en följd av dess naturliga utformning och/eller av mänsklig verksamhet*.²⁴

Tålighet och sårbarhet

För att pröva en exploatering är det viktigt att belysa kulturarvets sårbarhet och förmåga att ta upp eller dra nytta av föreslagna förändringar. Riksantikvarieämbetet definierar sårbarhet som *sannolikheten för minskning eller förlust av definierade kulturvärden till följd av inre eller yttre påverkan*. Tålighetsgränsen definieras genom att försöka uttyda kulturarvets robusthet.²⁵

Sårbarheten i fiskelägesbebyggelsen är relativt stor då rivning eller ny- och ombyggnationer påverkar de ursprungliga värdena mycket. Även renoveringar kan bidra till att värden försvinner då originalet för alltid är borta. Nya material har inte den patina som bidrar till upplevelsen i en äldre miljö. Då tålighetsgränsen överskrids förändras utpekade värden helt eller delvis.

På grund av Badis synliga placering och urskiljande utformning, vilket gör att byggnaden sticker ut, kommer definitivt en rivning och nybyggnation att påverka uppfattningen av samhället, framförallt från havet. Om uppfattningen kommer att bli positiv eller negativ beror på hur

23 Riksantikvarieämbetet 2014, sid 54

24 Riksantikvarieämbetet 2014, sid 7

25 Riksantikvarieämbetet 2014, sid 21

Foto: G. AB Flygtrafik Bengtsfors

Bohusläns museum

Illustration 7. Flygfoto över Backen med Badis till vänster i bild. Det var innan betongkajen byggdes 1958. Källa: Bohusläns museum via www.digitalmuseum.se

förändringen görs.

Riksantikvarieämbetet har i sin handbok kring riksintressen formulerat bland annat följande: *uttryck som återspeglar olika tiders kontinuerliga nyttjande av en viss plats, kan vara känsliga för tillägg som förändrar eller bryter mot platsens specifika förutsättningar och egenskaper. Samt även: Moderna inslag som kan utgöra uttryck för, och kan läsas ihop med, den/de verksamheter eller aktiviteter som präglat platsen innebär t.ex. inte samma risk för påtaglig skada som inslag utan historisk förankring på platsen.*²⁶ Det vill säga om man är medveten om de värden som finns idag och tar hänsyn till dessa vid nybyggnation kan påverkan bli mindre. Däremot ska man ha i tankarna att flera mindre skador kan summeras och till slut bli en påtaglig skada (så kallad kumulativ skada). Detta kan till sist göra att miljön ändå förlorar sitt riksintressanta värde.

Enable: Hur kan områdets utpekade historiska karaktärsdrag och resurser förvaltas och utvecklas?

Att bevara ett kulturarv är enklast då alla parter har kunskap om en byggnads historia och värde samt då byggnaden kontinuerligt används ändamålsenligt, samt att inga speciella ekonomis-

ka förväntningar ställs på byggnaden utifrån lagar, regler m.m.²⁷

Utifrån ovanstående kulturhistoriska värden skulle man ur antikvarisk synvinkel gärna se att Badis kunde finnas kvar med befintligt utseende, renoveras och brukas till det byggnaden ursprungligen var avsedd för, eventuellt med något justerad inriktning. Enligt besiktningar och ur ekonomiskt hänseende har det argumenterats för att detta inte är möjligt. Dels är byggnaden mycket nedgången. Dels försvårar de nutida kraven på tillgänglighet, säkerhet m.m. möjligheten att det ska finnas en restaurang eller bostäder i byggnaden. Ska den byggas om kräver diverse lagar mycket stora ingrepp vilket förutsätter en större ekonomisk insats.²⁸ Alternativet är då att integrera ett nybygge i den kulturhistoriskt rika befintliga miljön, vilket är en utmaning. För att undvika en visuell skada bör siluetten återskapas men samtidigt gör det inget att arkitekturen skiljer sig från den äldre bebyggelsen eftersom befintlig byggnad gör det redan. Kulturhistoriska värden bör helst inspirera och bidra till att skapa mervärden i ett projekt – sociala, estetiska, miljömässiga, ekonomiska m.fl.

²⁶ Riksantikvarieämbetet 2014, sid 54f

²⁷ Riksantikvarieämbetet 2014, sid 57

²⁸ Utlåtande SEFA byggnads AB 2012-09-11

Det optimala vore också om en eventuell exploatering bidrar till att stärka och berika befintlig kulturmiljö, t. ex. genom att återskapa samband, strukturer, rörelsestråk som förbättrar läsbarheten, ökar tillgängligheten samt möjligheten att bruka ett område. En grundregel för godushållning är också att eftersträva en kombinerad och mångsidig markanvändning.²⁹

Kan man inte uppnå ovanstående berikningar av kulturmiljön bör man istället kompensera dessa t. ex. med olika former av kommunikativa åtgärder (dokumentation, rekonstruktion eller nygestaltning). Exempelvis kan man sätta upp informationsskyltar, konstverk som gestaltar tidigare verksamhet, benämna nybygget vid namn som anknyter till tidigare verksamhet etc. Detaljplaneområdet representerar såväl badortsepoken, industrialismen och konservindustrin, fraktfarten samt även äldre bebyggelse, i och med det äldre hus som ligger norr om Badis. Syftet med detaljplanen är att möjliggöra en utveckling av området till ett nytt besöksmål med en huvudsaklig inriktning mot handel, havsanknuten verksamhet och turism. Där har man knutit an till några av de näringar som platsen representerar. Denna inriktning bidrar inte bara till att utöka platsens användning utan också att kulturmiljön stärks. F.d Richters konservfabrik har havsanknuten verksamhet och utformningen av byggnaden är dessutom industriell vilket minner om tidigare epoker. För att kajen ska behålla sitt värde som kaj krävs förstås att bärigheten

förbättras. Då kanske man återigen kan göra kajen till en social samlingsplats och anordna dans och marknader, låta större skepp lägga till etc?

Vid rivning av Badis kan ett alternativ vara att återgå till tiden före Badis byggdes. Enligt äldre foto har det varit någon typ av hage, åkermark eller grönområde på platsen, *se bilaga*. För att berika badortsarvet kan man exempelvis göra denna plats till en utsiktsplats, kanske med ett mindre café med uteservering. Det är betydelsefullt att aktivera området för att främja miljöns fortsatta existens.

Utformning av en ny byggnad

Det är viktigt att betrakta Badis och en exploatering av denna plats i relation till övriga bebyggelseområden i Fjällbacka, till kyrkan och till bergen runtomkring. Man bör sträva efter att följa befintliga kulturhistoriskt värdefulla egenskaper i landskapsbilden och i platsen. Om man ser till samhällets siluett från havet så domineras den av Vetteberget och av kyrkan. Myllret däremellan ringas dessutom in av den f.d. restaurangen Badis samt industribyggnaderna utmed vattnet. Man möts av samhällets olika historiska ingredienser. Skulle man ersätta Badis med villor i samma stil som övriga fiskelägesbebyggelsen i Backen skulle husen visserligen smälta in men en viktig ingrediens av Fjällbackas historia skulle förloras. Samma sak händer om byggnaden

Illustration 8. Förslag på ny byggnad på fastigheterna 136:1, 136:2, 136:3 enligt Werner Arkitekter AB Serneke 2016-05-19

29 Riksantikvarieämbetet 2014, sid 47f

endast skulle rivas och inte ersättas med något alls. Eftersom alternativet att renovera befintlig byggnad inte verkar vara aktuellt så återstår det att med respekt för historien samt med hänsyn till övrig bebyggelse uppföra en ny byggnad.

Det senaste förslaget från Werner Arkitekter AB bygger på att skapa en funkisbyggnad med liknande profil som den befintliga, *illustration 8*. Byggnaden är inte så mycket högre men däremot mer utbredd då den även tar grannfastigheten Fjällbacka 136:1 i anspråk. Dessutom kryper byggnaden längre ner på sluttningen. De tidigare förslagen som funnits har varit ännu mer omfattande och har då alltför kraftigt dominerat den övriga bebyggelsen. I det nya förslaget har man gjort en friliggande ny byggnad på 136:1. För att minska påverkan på kulturmiljön bör egentligen bostadshuset bibehållas i den mån det går. Att göra en friliggande byggnad med en mer traditionell utformning, likt det befintliga huset, är ändå ett sätt att understryka att det tidigare funnits ett bostadshus på platsen.

Om det nya förslaget gör påtaglig skada på riksintresset beror på hur beskrivningen av intresset är formulerad. Som tidigare diskuterats är badortsnäringen med i motiveringen men byggnaderna sammankopplade med näringen uppges inte vara ett uttryck för riksintresset. Eftersom värderingar förändras över tid borde riksintressebeskrivningen uppdateras till att även gälla badortsbyggnaderna. En rivning av Badis skulle då innebära en påtaglig skada på riksintresset. Om man istället tolkar riksintressebeskrivningen som att badortsbyggnaderna inte är uttryck för riksintresset blir det snarare så att den nya byggnaden riskerar att göra påtaglig skada på riksintresset om den dominerar, det vill säga drar blickarna till sig.

Det nya förslaget på byggnad ligger i marginalerna av dominans. Det är bra att utformningen använder sig av liknande siluett som

dagens byggnad, likaså att man använder sig av likadan absidformad fasad. Däremot bör den del av byggnaden som sträcker sig neråt sluttningen göras mer diskret, t. ex. genom ett avvikande och mörkare kulör- eller materialval. Funkishus brukar i regel vara målade i ljusa kulörer, och gärna vita, men för att minska fokuset på byggnaden kunde det till och med vara en fördel att måla byggnaden i en bruten vit kulör, kanske mot grått. Valet av detaljer och material är även det betydelsefullt och dessa bör följa 1930-talets normer.

Om den nya funkisbyggnaden kommer att inrymma bostadsrätter följs inte direktiven för den nya detaljplanen, det vill säga handel, havsanknuten verksamhet och turism. Det kan också bli en funktionell skada på riksintresset. Bostäder är attraktivt och ekonomiskt men exkluderar övriga samhällsmedborgare från kulturmiljön. Den stärker då inte befintliga kulturvärden. Med tanke på problemen med tidigare festligheter bör istället verksamheten vara av det lugnare slaget. Konferenslokaler, spa, vandrarhem, galleri, butiker, café? Kanske i kombination? Dessa verksamheter inkluderar och ger möjlighet för människor att vara på platsen och de kan kanske till och med få med sig historiska kunskaper om man dessutom återknyter till historien genom konstverk, namn, utställning eller dylikt.

Följs ovanstående rekommendationer och om man väljer den nuvarande beskrivningen av riksintresset borde inte förslaget på ny byggnad göra påtaglig skada på riksintresset. Som tidigare påpekats är det Länsstyrelsen som har det slutliga avgörandet. Vid en eventuell rivning av Badis bör en komplett kulturhistorisk dokumentation utföras, och - om inte äldre ritningar finns - även en uppmätning av byggnaden. Detta för att i alla fall bevara kunskapen och minnet av Badis till kommande generationer.

Källor

Litteratur

Bohusläns museum, etnologiska inst. vid Göteborgs universitet Föreningen för Fjällbacka	1983 1958 1966 1969 1975 2002 2008	<i>Bohusläns samhälls- och näringsliv 4. Konservindustrin</i> Fjällbackabladet nr 5 Fjällbackabladet nr 21 Fjällbackabladet nr 26 Fjällbackabladet nr 38 Fjällbackabladet nr 92 Fjällbackabladet nr 105
Rudberg, Inger	2012	<i>De levde på Fjällbacka strand – Bilder och berättelser från Fjällbacka, Mörhult och öarna.</i>
Tanums kommun	1984	<i>Tanum – Kulturminnesvårdsprogram för Tanums kommun</i>
<i>Otryckta rapporter</i>		
Johansson, Bengt J O Länsstyrelsen Västra Götalands län	2012 2011	Badrestaurangen "Badis" i Fjällbacka – utlåtande Kustbebyggelseprojektet -Ortspresentation Fjällbacka. Rapport 2011:29, bilaga 4
Länsstyrelsen Västra Götalands län, Bohusläns museum Riksantikvarieämbetet	2006 2009	Projekt "Operation Kungsörn" - metodutvärdering. Kulturmiljöanalys – en vägledning för användning av DIVE
Riksantikvarieämbetet	2014	Kulturmiljövårdens riksintressen enligt 3 kap.6§ miljöbalken. Handbok 2014-06-23
Riksantikvarieämbetet	2015	Riksintressen för kulturmiljövården – Västra Götalands län (O) – beskrivningar
SEFA Byggnads AB Svensk författningssamling	2012 1998	Utlåtande gällande fastighet XXX i Fjällbacka Miljöbalk (1998:808)
Tanums kommun Tanums kommun	2004 2013	Fördjupad översiktsplan Fjällbacka Planprogram – detaljplan för del av Fjällbacka 163:1 m fl, Kajen Norra Hamngatan Fjällbacka
Wingård, Cecilia	2011	Kulturhistorisk bebyggelseinventering i Tanums kommun – Del 8 Fjällbacka. Uppdrag från Tanums kommun.
Werner Arkitekter AB	2016	Skiss för kulturmiljöanalys, 2016-05-19

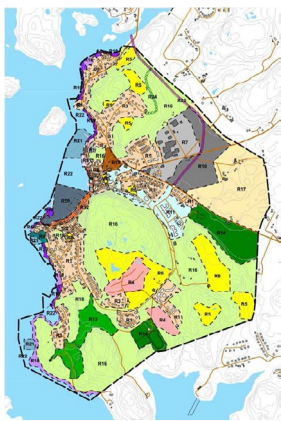

Digitala källor

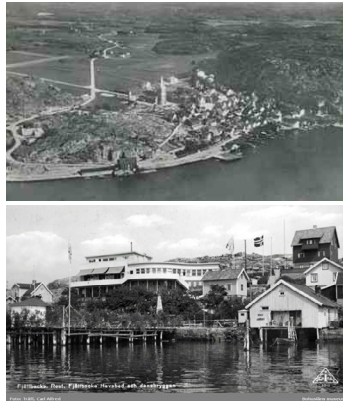
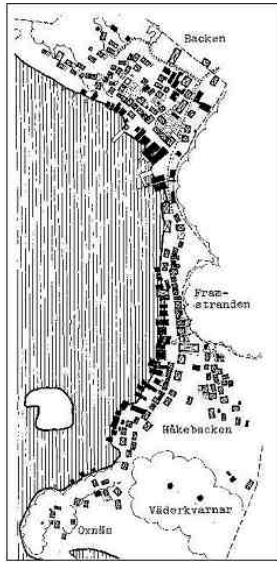

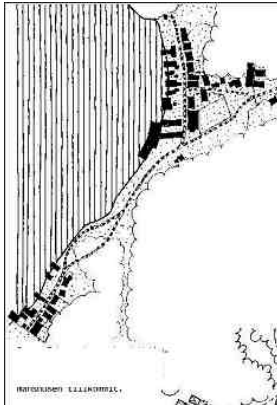
www.jornmark.se	16-05-19	Interiörbilder
www.digitalmuseum.se	16-05-17	Äldre fotografier

Arkiv

Bohusläns Föreningsarkiv		Tidning <i>Kuriren</i> 1938-06-13
--------------------------	--	-----------------------------------

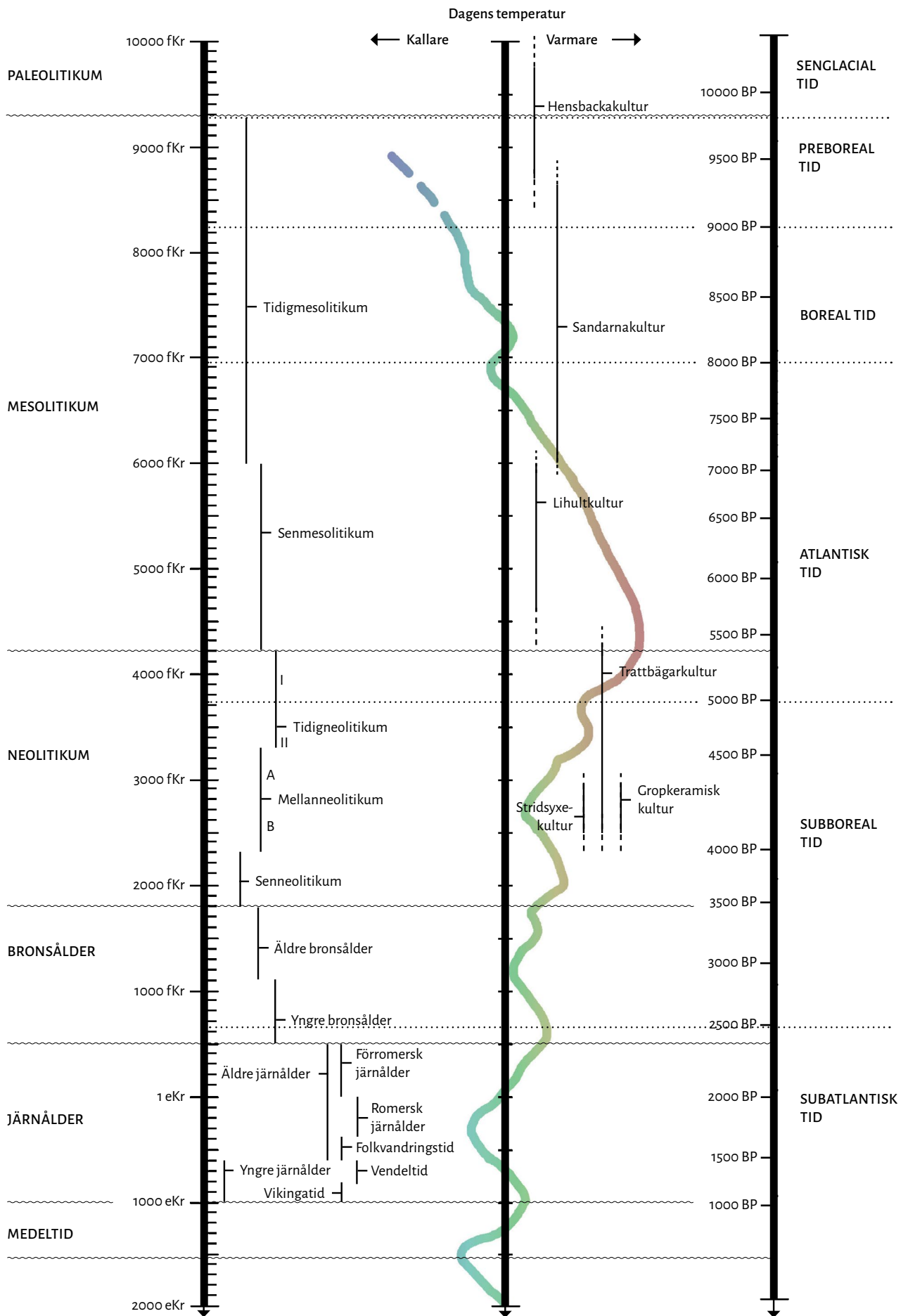
Bilaga 1 Tids- och rumsmatris

	Riket	Regionen	Samhällets utbredning och karaktär	Planområdet	
Framtid	EU-reglerat näringsliv. Ökad andel äldre. Ändrad regionindelning. Ökad sjöfart och fortsatt bilism. Skärpt miljöpolitik.	Ökad turism. Ökat säsongsböende. Kommunalt samarbete. Fortsatt bilism och ökad fritidssjöfart. Ökad vindkraft Ökat antal reservat.	 <p>Fördjupad översiktsplan 2004</p>	Fortsatt utbyggnad av attraktiva helårsbostäder, bevarande av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse och aktiv omstrukturering av hamnområdet utlovas i fördjupade ÖP.	Syftet med detaljplanen är att möjliggöra en utveckling av området till ett nytt besöksmål med en huvudsaklig inriktning mot handel, havsanknuten verksamhet och turism.
1980-2016	EU-stöd och regler. "Kunskapssamhälle". Storstadstillväxt. Koncentration av samhällstjänster. Ökad landsvägstrafik. Ökade miljökrav. MB, PBL och KML. Ny plan- och bygglag 2011.	Minskat fiske, ökad turism. Tillväxt i ett fåtal orter. Regionförbund. Utbyggda vägar & broar. Riksintressen och reservat. Översiktsplaner och regionala planer mm. Bygglovbefrielser mm	 <p>Fjällbacka år 2000</p>	Fjällbacka blir alltmer ett tudelat samhälle med en gammal del som attraherar turister och en modern del med arbetsplatser, service och helårsbostäder. Efterfrågan på båt- och parkeringsplatser ökar.	 <p>Badis renoverades 1998 till ursprungligt skick och kallades där efter för 'Nya Badis'. År 2006 lades verksamheten ner och byggnaden har i stort sett stått övergivet sedan dess. Kajen kan inte användas sedan några år pga dålig bärkraft. I Richters fd konservfabrik har det genom åren varit olika verksamheter, såsom pressenningstillverkning, kontor (t ex Björklövet) och numera hotell- och restaurangverksamhet, kajaksport, kräftförsäljning m.m.</p>
1950-1980	Internationell stordrift. Industrisamhälle. Flera sociala reformer. Flykt från landsbygden. Kommunsammanslagningar. Ökad flyg- och landsvägstrafik. Miljölagstiftning. Fysisk riksplanering.	Minskade basnäringar, ökad industri och turism. Befolkningskoncentration till färre orter. Konflikter fastboende och fritidsboende. Utbyggda broar & hamnar. Bevarande av natur & kultur. Byggnads- och detaljplaner.	 <p>Fjällbacka på 1970-talet</p>	Nya verksamheter och nya bostadsområden i öster och söder medför en viss tillväxt i Fjällbacka. Turismen blir alltmer betydelsefull. Biltrafiken ökar och medför rivningar vid hamnen.	 <p>Delar av Richters konservfabrik brann ner 1966 och återuppsyggs samt byggdes till året efter. Konservindustrin lades ner 1979. År 1958 byggdes en större betongkaj för utskeppning av silltunnor, timmer mm. Verksamheten på Badis fortsatte. Folkets hus, strax söder om Badis revs 1975 och ersattes med ett nytt bostadshus.</p>

	Riket	Regionen	Samhällets utbredning och karaktär	Planområdet
1910-1950	Konjunktursvängningar. Internationellt beroende. Fackföreningar mm. Allmän rösträtt mm. Inflyttning till städer. Municipalsamhällen. Bil- och busstrafik. Plan- och bygglagar.	Beredskapsarbeten. Ökad industri och turism. Tillbakagång eller tillväxt i kustsamhällena. Fackföreningar mm. Utbyggda landsvägar och hamnar. Växande fri-luftsliv. Lokala stadgor och planer.	 <p>Fjällbacka på 1930-talet</p>	 <p>Badis invigdes 1938. Innan dess var det en bit grönområde/åkermark på platsen. En större träbrygga byggdes. Richters konservfabrik etablerades 1946. Före dess var det en trävaruaffär på platsen. Vägen utmed med vattnet anlades. Bostadshuset på Fjällbacka 136:1 byggdes troligen i slutet av 1920-talet.</p>
1860-1910	Näringsfrihet och liberalism. Fortsatta klasskillnader. Skolplikt mm. Kommunreform. Ångbåtar och järnvägar. Byggnadsstadga mm.	Fiske, turism och industri. Ökande befolkning i större samhällen. Frikyrkorörelser mm. Säkrare farleder längs kusten för större fartyg. Naturens värde för hälsan. Lokala stadgor.	 <p>Fjällbacka 1880</p>	 <p>Backen, tidigt 1900-tal, före gatornas tid. Bebyggelsen är redan då tät. Folkets hus byggs av stenhuggare 1902. Kyrkan byggs 1892. I planområdet finns endast en liten väg ut till en mindre bod.</p>
Före 1860	Handelsrestriktioner. Skräväsande. Stora klasskillnader. Indelning i socknar. Segelfartyg och hästskjutsar & gångtrafik. Skatt knuten till markägande och handel.	Jordbruk och fiske. Stor ökning av befolkningen under sillperioderna. Sockencentra på land. Farleder längs kusten och västerut och få vägar på land. Fritt byggande på utmarker och kronomark.	 <p>Fjällbacka 1799</p>	Bebyggelsen ligger främst utmed vattnet men även något upp i Backen. I planområdet finns varken vägar eller bebyggelse.

Bilaga 2 Matris: Vilka spår återstår?

	Vad återstår av de valda epokerna i planområdet med omnejd?	Hur kan spåren förstöras?	
1980-2016		Enstaka nytillkomna bostadshus på plats för äldre hus.	
1950-1980		Richters konserverfabrik från 1967. Enstaka bostadshus. Genomfartstrafiken förbi kajen till torget.	Konserverfabriken rivs eller blir bostadshus. Tidstypisk bostadsbebyggelse förvanskas genom ovarsamma om- och tillbyggnader.
1910-1950		Badis, stora kajen, vägen utmed vattnet, terrasser runtom bostadsbebyggelsen. Sjöbodnar	Om stora kajen förlorar sin funktion. Om 1930-talsbyggnaderna knutna till turism rivs eller förlorar sin funktion, dvs Badis. Om sjöbodarna rivs eller förvanskas genom ovarsamma om- och tillbyggnader. Om terrasserna bebyggs.
1860-1910	 	Tidstypisk bostadsbebyggelse och sjöbodnar utmed stranden, gränder bland bebyggelsen i Backen, rester av kullerstengator, trappor och murar.	Om äldre sjöbodnar, magasin och tidstypiska bostadshus rivs eller förvanskas genom ovarsamma ombyggnader. Om nybyggnationer dominerar över den äldre bebyggelsen dvs drar blickar till sig. Om kullerstensbelagda gator asfalteras.
Före 1860	 	Gatustrukturen. En stig återstår samt ett par kullerstensbelagda gator. Enstaka byggnader t ex Basehuset från 1790-talet, se bild. Bebyggelsemönstret från 16- och 1700-talen med bodar vid vattnet och bostäder på berghällar längs hamngatan och i Backen.	Om bebyggelsemönstret utplånas. Om bodar, magasin och byggnader rivs eller förvanskas genom ovarsamma ombyggnader.

Sammanställd av: Swedberg & Östlund. Källor: Andersson & Ragnesten (red) 2005, Nielsen 1993, Svedhage 1996, Welinder, Pedersen, Widgren (red) 1998 samt OxCal

Kulturmiljöanalys av f.d badrestaurangen Badis

Kulturlandskapet har fått i uppdrag av Tanums kommun och konsultfirman Pro Natura att göra en kulturmiljöanalys av den f.d badrestaurangen Badis i Fjällbacka, Tanums kommun. Detta som underlag till MKB i anknytning till en ny detaljplan. Detaljplaneområdet utgörs av de norra delarna av Fjällbacka hamn och inbegriper förutom Badis även Stora Kajen, Richters f.d. konserverfabrik, ett äldre bostadshus samt Fjällbacka avloppsreningsverk. Då delar av Fjällbacka utgörs av Riksintresse för Kulturmiljövård måste den föreslagna utvecklingen av området avvägas mot de bevarandevärden som finns på platsen för att se om det finns risk för påtaglig skada på riksintresset. Analysen har utförts under maj 2016 och metoden DIVE har använts.

www.kulturland.se